Golden Research Thoughts
ISSN 2231-5063
Volume-3, Issue-3, Sept-2013

Available online at www.aygrt.isrj.net

GRT

बीड जिल्हयातील नायगाव अभयारण्यातील मयुरांची घटणारी संख्या

•ÖÖ¬Ö¾Ö ‹ÃÖ.¾Æß. , †Ö¾ÖœüÖÔ ÃÖß. †Ö¸ü.
सौ.के.एस.के.महाविद्यालय बीड

ÃÖÖ¸üÖ¿Ö :- जंगलाच्या आश्रयाने राहणारे पशुपक्षी ही पर्यटकांची मोठी आकर्षणे असतात. जगात वन्य पशुपक्ष्यांची होत असलेली हत्या व त्यांचे घटते प्रमाण लक्षात घेता जगातील बहुतेक देशांत वन्य पशुपक्ष्यांच्या संवर्धनांची कल्पना पुढे आली. यासाठी खास अभयारण्ये निर्माण करण्यात आली.ही अभयारण्ये विविध पशू पक्ष्यांची निवासस्थाने असतात. वन्य प्राण्यांना अभय मिहावे म्हणून शासनाने अनेक अभयारण्ये स्थापन केलेले आहेत.त्यापैकीच एक असलेले महाराष्ट्रातील बीड जिल्हयांतील पाटोदा तालुक्यातील नायगाव अभयारण्य आहे. हे अभयारण्य मोरांसाठी प्रसिध्द आहे या अभयारण्याला १९९४ साली मयूर अभयारण्याचा दर्जा दिला. महाराष्ट्रातील हे एकमेव मयुर अभयारण्य आहे. बीड जिल्हयाचे वैभव आणि पर्यटकांचे आकर्षण असलेल्या नायगाव मयूर अभयारण्यातील वृक्ष तोड वन्यजीवांची शिकार, उपासमार आणि याकडे होत असलेले वनखात्यांचे दुर्लक्ष यामुळे अभयारण्याचे अस्तित्वच धोक्यात आले आहे. महाराष्ट्र शासनाने या पर्यटन स्थळाकडे दुर्लक्ष केल्यामुळे याचा विकास मोठया प्रमाणात होवू शकला नाही. या शोध निबंधाच्या माध्यमातून या अभयारण्यातील घटणारी मयुरांची संख्या व उपलब्ध असणाऱ्या सुविधांचा आणि वन्यप्राण्यांचे प्रमाण वाढावे यासाठी काही उपायांचा विचार करण्यात आला आहे.

×²Ö•ÖÃÖ—Ö :- मयुर अभयारण्य, वन्यजीव, वृक्षतोड, ग्लिरिसिडिया.

प्रस्तावना :-

भारतात पक्ष्यांच्या १२०० पेक्षा जास्त जाती आढळतात. पशुपक्ष्यांना नैसर्गिक पर्यावरणात ठेवून त्यांचे संरक्षण केले जाते व त्यांचे संख्या वाढविण्याचा प्रयत्न केला जातो. अशा संरक्षित क्षेत्राला अभयारण्य म्हणून ओळखले जाते. भारतात एकूण ५३ राष्ट्रीय उद्याने, २४८ अभयारण्ये आहेत.मानवी हस्तक्षेपामुळे पर्यावरणामध्ये नेहमीच नकारात्मक बदल घडून आलेले दिसतात. जंगलांचा ऱ्हास, पाणी टंचाई, प्रदूषणे, वन्यप्राण्यांचे अस्तित्व धोक्यात येणे यांसारख्या बऱ्याच बाबी आढळून येतात.

याचा परिणाम अभयारण्यावरही –ÖÖ»Ö»ÖÖ ×¤üÃÖŸÖÖ.

बीड जिल्हयांचे वैभव आणि पर्यटकांचे आकर्षण असलेल्या नायगाव मयूर अभयारण्यात वृक्षतोड, वन्यजीवांची शिकार, उपासमार होत आहे.

गेल्या काही वर्षात मोरांची .संख्या लक्षणीय घटलेली आढळून आली. याच अनुषंगाने या संशोधन पत्रिकेमध्ये मयूरांचे अस्तित्व धोक्यात येण्याच्या कारणांचा

†ÖœüÖ¾ÖÖ घेण्यात आला आहे.

^¤¤ü¿Ö :-

१)नायगावच्या भौगोलिक स्थितीचा अभ्यास करणे.

२)ऋतुनुसार होणाऱ्या पर्यावरणीय बदलांचा अभ्यास करणे.

३)मयुरांच्या घटणाऱ्या संख्येची कारणे शोधणे.

४)मयुरांच्या घटणाऱ्या संख्येवर उपाय योजना करणे.

अभ्यासक्षेत्र :-

बीड जिल्हयातील पाटोदा तालुक्यातील नायगाव बीडच्या नैऋत्येस असून बीडपासून ४१.५ km अंतरावर आहे. नायेगाव अभयारण्याचे एकूण क्षेत्रफळ २९.९० चौ. कि.मी. आहे. नायगावचा किन्ही गोरमाथा क्षेत्रात विस्तृत आहे. पाटोदा तालुक्याचे पर्जन्य ५९९.४ mm आहे. पर्यटनासाठी ÃÖ¯™ëü²Ö¸ü ŸÖê मार्च हा योग्य कालावधी आहे. औरंगाबाद हे जवळचेच विमानतळ आहे.

Golden Research Thoughts
ISSN 2231-5063
Volume-3, Issue-3, Sept-2013
Available online at www.aygrt.isrj.net

वनस्पती -ग्लिरिसिडीया करवंद, वड, तरवड.बोर, पिंपळ, चिंच.

वन्यजीव - मोर, काळवीट, हरीण, कोल्हा, लांडगा.

<u>अभ्यास पध्दती :-</u>

माहिती संकलनासाठी मुलाखत पध्दतीवा अवलंब केला.
इतर आवश्यक माहिती क्षेत्रीय नकाशे, पुस्तके व संशोधन लेखातून मिळवली.

विषय विवेचन :-

बीड जिल्हयातील मयूर अभयारण्यातील मोरांच्या संख्येत वरचेवर घट होत आहे. वाईल्ड लाईफ प्रोटेक्शन अँड सॅक्च्युअरी असोसिएशन (WPSA)या स्वयंसेवी संघटनेचे कार्यकर्ते दरवर्षी बौध्द पौर्णिमेला नायगाव मयूर अभयारण्यातील वन्यजीवांची गणना करतात. या गणनेत दरवर्षी मयुरांच्या संख्येत घट होत असल्याचे दिसून आले आहे.

¾ÖÂÖ	मोरांची संख्या
1994	10.000
2001	5119
2002	5373
2003	5709
2004	2341
2005	1720
2006	1627
2012	1425

वरील आकडेवारी पाहता १९९४ साली असणारी १०,००० मोरांची संख्या २०१२ पर्यंत १४२५ इतकी –ालेली दिसून येते. यावरुन मोरांच्या संख्येत –ापाटयाने होणारी घट अतिशय गंभीर बाब आहे. मोरांची संख्या घटण्यामागे नैसर्गिक तसेच मानवनिर्मीत कारणे आहेत.

मोरांची संख्या घटण्याची कारणे :-

- पावसाचे प्रमाण कमी –ाल्यामुळे मोर व लांडोरांचे प्रणयराधन होत नाही. त्यामुळे प्रजोत्पादनात घट होत आहे.
- मोरांना उष्णतेपासून संरक्षण होण्यासाठी वनस्पती आच्छादन गरजेचे असते. वृक्षतोड मोठया प्रमाणात –ाल्याने त्यांचे उष्णतेपासून Ã¸रक्षण होत नाही.
- अन्नासाठी मोर टोळ,फुलपाखरे , सरडे, गांडूळ, साप यांच्यावर अवलंबून असतÖÖÝÖ. या अभयारण्यात ग्लिरिसिडीया या विदेशी वनस्पतीची मोठया प्रमाणात लागवड करण्यात आलेली आहे. जी उन्हाळयात पर्णहीन होते व पावसाळयात सदाहरीत असते. या वनस्पती आच्छादनामुळे गवत उगवू शकत नाही. त्यामुळे मोरांचे अन्न असलेले टोळ फुलपाखरे, गांडूळ, सरडे, साप यांचे प्रमाण कमी होते. त्यामÔ¦ मोरांना अन्नाची कमतरता भासते.
- एकाच प्रकारच्या वनस्पतीमुळे अन्नसाखळीत बिघाड होतो.

- अभयारण्याच्या देखरेखीसाठी असणारा कर्मचारी वर्ग हा अत्यल्प आहे. एक वनपाल, दोन वनरक्षक आणि ३ वन मजूर या ठिकाणी असतात. याचे कार्यालय १५० km लांब पैठण व औरंगाबाद येथे आहे. त्यामुळे अभयारण्याकडे दुर्लक्ष होत †ÖÆ.

- यामुळे मोरांची चोरुन शिकार मोठया प्रमाणात होतं †ÖÆ. ´ÖÖ¸Ö“ÖÖ ¾ÖÖ¯Ö¸ ´ÖÖÃभक्षणासाठी केला जातो.

- अभयारण्यातील तलाव फुटलेले व गाळाने भरलेले असल्याने पाणी टंचाई निर्माण ÆÖŸÖ.

- उन्हाळयात पाणी टंचाई भासत असल्याने मोरांमध्ये अशक्तपणा येऊन देवी रोगाची लागण होते. देवी रोगामुळे मोरांच्या डोळयावर ¯Ö¸¤ा येऊन मोरांचा मृत्यू ÆÖŸÖÖ.

वरील कारणांमुळे मोरांच्या संख्येत लक्षणीय घट होतांना आढळते.

उपाय-

- वृक्षलागवड मोठया प्रमाणात करणे आणि वृक्ष तोडीवर निर्बंध ठेवण्यासाठी कडक कायदे अंमलात आणणे.

- अन्नसाखळी टिकवून ठेवण्याच्या दृष्टीने फळे, फुले येणाऱ्या वनस्पतीची लागवड आणि गवताचे आच्छादन टिकवण्याकडे लक्ष पुरविण्यात यावे.

- वन्य जीवांच्या आजारावर औषधोपचार उपलब्ध करण्यात यावे.

- ग्लिरिसिडीया या विदेशी वनस्पतीएवेजी स्थानिक वनस्पती करवंद, वड तरवड यांसारख्या वनस्पतींची लागवड करण्यात यावी.

- अभयारण्यातील कर्मचारी वर्ग वाढवण्यात यावा व याच क्षेत्रात कार्यालय स्थापन करुन कर्मचाऱ्यांना याच ठिकाणी राहणे बंधनकारक करण्यात यावे जेणेकरुन मोरांची शिकार व चोरी याला आळा बसेल.

- अभयारण्यातील तलावांची दुरुस्ती व त्यातील गाळ काढण्यात यावा. तसेच पाणवठे मोरांच्या दृष्टीने सोईस्कर उंचीवर असावेत.
- अभयारण्यात जाळरेषेचे ३.५ मीटरचे पट्टे तयार करण्यात यावे. जेणेकरुन आग सर्वत्र पसरणारे नाही.

निष्कर्ष :-

नैसर्गिक आणि मानवी हस्तक्षेपामुळे १९९४ ला स्थापन –ालेल्या अभयारण्यातील मोरांची संख्या १०,००० होती. ती २०१२ मध्ये १४२५ इतकी आहे. अभयारण्याचा दर्जा टिकवण्यासाठी आणि मोरांच्या संख्येत वाढ करण्यासाठी वृक्ष लागवड, अन्न, पाण्याची सोय, मोरांचे प्रजोत्पादन वाढण्याच्या दृष्टीने उपाय योजना करणे आणि प्रशासनाने अभयरण्याकडे लक्ष पुरविणे गरजेचे आहे.

Ã֤³Ö

1)प्रा. नागतोडे. प्रा पारधी, (२००६) पर्यटन भगोल, विधा प्रकाशन, नागपूर. पा.न.१३३

2)(WPSA) - wildlite protation of sanctuary association.

3)V.N. Naik. (1998) Flora of Marthwada. Amrut prakashan, Aurangbad. pp - 275

४) डॉ. घारपुरे (२०१०) पर्यटन भुगोल - पिंपळपुरे आणि ¯Ö²»ÖÏ¿ÖÃÖ - नागपूर,पा.नं.२७,१४६

५) डॉ. एस.बी.शिंदे (२०००) पर्यटन भूगोल, फडके प्रकाशन कोल्हापूर, पा.नं.११३